УДК 343.985
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.28

СЕМЕНОГОВ В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ З ОЗНАКАМИ ПРИХОВУВАННЯ

FEATURES OF SOME INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS IN THE INVESTIGATION OF CRIMES WITH SIGNS OF CONCEALMENT

Статтю присвячено достатньо важливій для сучасного часу темі не лише серед науковців-криміналістів, а й серед практичних працівників правоохоронних органів, які дуже часто стикаються через свою діяльність із розслідування злочинів, у тому числі таких небезпечних для суспільства, як вбивства, в умовах подолання протидії щодо встановлення дійсності та викриття винних осіб. Розглядаються особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів з ознаками приховування.

У статті підкреслюється, що слідчому необхідно демонструвати повну впевненість у позитивному проведенні слідчих дій та досудовому розслідуванні у цілому, вміти максимально зосередитися, мати високий рівень працездатності. Цьому сприяють відповідна підготовка до кожної слідчої дії, своєчасність і вдалий момент її проведення, залучення необхідної кількості помічників, фахівців, наявність необхідних технічних засобів.

Звернуто увагу на таку основну ознаку інсценування, як негативні обставини, тобто ті факти, які суперечать будь-якому поясненню, зокрема версії про сутність чи причини певної події. За виявлення ознак інсценування їх необхідно розглядати, зіставляючи між собою, отримані результати ретельно аналізувати, виділяючи ознаки, які порушують логічний ланцюг пояснень. Не слід робити висновки, особливо на початковому етапі розслідування, коли існує можливість помилкових висновків.

Акцентовано увагу на таких слідчих діях, як огляд місця події, допит підозрюваного, залучення експерта для проведення різних видів експертиз, зокрема по справах про вбивства, прихованих інсценуванням, що має свою специфіку й визначається видом інсценування, слідчою ситуацією.

Наголошено на тому, що під час планування і здійснення організації розслідування злочинів, що приховуються інсценуваннями, найбільш дієвим й успішним є застосування тактичних операцій, які складаються з декількох дій, проведення котрих переслідує вирішення єдиного слідчого завдання. Достатньо уваги приділено тактичним операціям, в яких центральне місце відведено обшуку і доцільності їх застосування.

Ключові слова: *інсценування, слідчі дії, досудове розслідування, негативні обставини, приховування злочинів.*

The article is devoted to a very important and relevant topic not only among scientists, but also among law enforcement practitioners, who often have to carry out their activities to investigate crimes, including such socially dangerous as murder, in terms of overcoming opposition to the establishment of truth and exposing the perpetrators. The article considers the peculiarities of conducting some investigative (search) actions in the investigation of crimes with signs of concealment.

The article emphasizes the need for the investigator to show full confidence in the successful conduct of investigative actions and pre-trial investigation in general, to be able to concentrate as much as possible, to have a high level of efficiency. This is facilitated by appropriate preparation for each investigative action, timeliness and good

© СЕМЕНОГОВ В.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

timing of its implementation, the involvement of the required number of assistants, specialists, the availability of the necessary technical means.

Attention is drawn to such a basic feature of staging as negative circumstances, ie those facts that contradict any explanation, in particular the version of the nature or causes of a particular event. When identifying signs of staging, they must be considered, comparing with each other, the results carefully analyzed, highlighting signs that violate the logical chain of explanations. No conclusions should be drawn, especially at the initial stage of the investigation, when there is a possibility of erroneous conclusions.

Emphasis is placed on such investigative actions as inspection of the scene, interrogation of the suspect, involvement of an expert to conduct various types of examinations, in particular in cases of murders hidden by staging, which has its own specifics and is determined by the type of staging, the investigative situation.

It is emphasized that in the planning and implementation of the organization of the investigation of crimes hidden by staging, the most effective is the conduct of tactical operations, combining several actions, the conduct of which is aimed at solving a specific investigative task. Sufficient attention is paid to tactical operations, in which the central place is given to searches and the expediency of their use.

Key words: *staging, investigative actions, pre-trial investigation, negative circumstances, concealment of crimes.*

Вступ. Реформування, що відбувається на сучасному етапі розвитку держави й суспільства, перерозподіл сфер впливу, зміни в різних галузях економіки спровокували загострення криміногенної обстановки, виникнення нових видів злочинної діяльності. Серед великої кількості злочинів, що вчиняються, особливо небезпечними вважаються ті, що містять ознаки протидії, зокрема приховані інсценуваннями. Соціальна небезпека приховування полягає у тому, що воно не тільки перешкоджає розкриттю вже скоєного злочину, а й часто підкріплює уявлення злочинця про можливість безкарності за новий злочин.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення практичних рекомендацій щодо виявлення ознак приховування злочинів під час проведення деяких слідчих дій на досудовому розслідуванні з метою подолання протидії розслідуванню й установленню винних осіб та істини в кримінальних провадженнях.

Результати дослідження. По-перше, слід зауважити, що між ознаками злочину і способом його приховування існує взаємний зв'язок: по ознаках судять про спосіб, знання способу дає змогу максимально повно виявити ознаки його застосування, а через спосіб і ознаки в сукупності й подію у цілому.

Як наслідки злочину, його відбитки в оточуючому середовищі ознаки приховування злочину можуть носити як матеріальний, так і ідеальний характер (відображення у свідомості людини).

Ознаки приховування злочину можуть бути виявлені: під час проведення оперативно-розшукових заходів, що передують порушенню кримінальної справи; громадянами, а також представниками різних організацій і підприємств під час проведення перевірочних, контрольних або інших заходів і т. п.; безпосередньо правоохоронними органами, слідчим, прокурором і судом.

Як зазначає М.В. Даньшин, як би вміло і витончено винний не вживав заходів з приховування злочину або його окремих елементів і як би правдоподібно він не поводився при цьому, завжди існують об'єктивний і суб'єктивний чинники, що перешкоджають приховуванню істини, і це пов’язано як із тим що під впливом приховуваної обставини злочинець створює видимість певної події, що перебуває в конфлікті з реальною подією, яка відбулася, з одного боку, так і з тим, що злочинець, який приховує певний злочин, може мати про нього неповне, фрагментарне уявлення, не володіти спеціальними знаннями, не мати необхідних технічних засобів, а також у момент здійснення задуманого перебувати в стресовому стані, внаслідок чого він не може все передбачити й уникнути помилок [1].

Приховування злочину є відображенням вигаданої події і щодо приховуваної події носить характер неправдивого відображення. Ознаки ж приховування злочину іноді іменують негативними обставинами, маючи на увазі їх невідповідність справжньому відображенню злочину. Негативні обставини – це такі дані, що порушують уявлення слідчого про закономірні зв'язки в розвитку події чи явища.

Проаналізувавши матеріали слідчої практики, був складений перелік можливих типових негативних обставин, що вказують на інсценування, залежно від категорій кримінальних справ. [3]. Ці дані досить ефективно використовуються в практичній діяльності правоохоронних органів, що дає змогу більш удало здійснювати огляд місця події з метою виявлення і викриття інсценувань.

Багато вчених криміналістів дотримуються загальновизнаної класифікації негативних обставин як ознаки способу приховування злочину й поділяють їх на такі групи: негативні обставини – матеріально фіксовані сліди; негативні обставини – предмети; негативні обставини – відомості; негативні обставини – поведінка. Наприклад, М.В. Даньшин наголошує на тому, що залежно від способу їх виявлення ці обставини можуть бути поділені на явні (їх виявлення не потребує спеціальних прийомів) і заховані (для їх виявлення потрібні спеціальні пізнання чи спеціальні прийоми); можливо розрізняти за характером суперечності:

а) у відсутності чого-небудь, що суперечить можливому поясненню події;

б) у наявності чого-небудь, що суперечить припущенню [2].

Незалежно від виду негативних обставин у разі їх виявлення слідчий повинен їх ретельно перевірити, оскільки вони є підставою для сумніву відносно розслідуваної події й версій, що перевіряються. І все це підлягає подальшому дослідженню й оцінці.

Однією з найбільш важливих та інформативних початкових слідчих дій, яку проводять у процесі розслідування злочинів, прихованих інсценуванням, є допит підозрюваного. Такий допит, як правило, здійснюється відразу після огляду місця події. Проведення допиту після огляду місця події зумовлене виявленням негативних обставин, наявність яких припускає негайне з'ясовування їх характеру, місця і часу появи. Тактика допиту таких осіб здійснюється за правилами системи прийомів, спрямованих на викриття неправди в показаннях і на її викриття. Специфікою допиту у цьому разі є акцентування запитань щодо виявлених негативних обставин разом із детальним з'ясуванням усіх даних, що стосуються до того чи іншого виду інсценування. До системи прийомів допиту як підозрюваного, так і обвинуваченого входять: а) постановка додаткових запитань; б) постановка детальних запитань; в) постановка уточнювальних запитань; г) пред'явлення речових доказів; ґ) оголошення показань інших осіб; д) ознайомлення з протоколом огляду місця події; е) оголошення висновку експерта; є) оголошення результатів слідчого експерименту [5].

Оскільки інсценування події злочину завжди пов'язане з неправдою в показаннях, останню можна виявити таким прийомом, як виявлення суперечностей іншим даним у справі. Найчастіше це розбіжність показань із результатами огляду місця події, свідченнями інших осіб; наявністю внутрішніх суперечностей у самих показаннях; описом подій, особливо віддалених у часі, з надмірною точністю; збігом у дрібних деталях показань декількох допитуваних, що звичайно свідчить про змову; різним поясненням тих самих обставин на різних допитах; наполегливим кількаразовим повторенням допитуваним за власною ініціативою яких-небудь тверджень; відхиленням від відповіді на прямі запитання, спробою показати, що запитання слідчого незрозумілі; допущенням обмовки; наявністю висловів і категорій, не відповідних рівню освіти і розвитку допитуваного, які свідчать, що він говорить із чужих слів; приховуванням фактів, що за відомостями слідчого добре відомі допитуваному.

Під час допиту незалежно від процесуального положення допитуваного як підозрюваного слід звертати увагу на так звану винну поінформованість, яка полягає у повідомленні допитуваним таких обставин злочину, що можуть бути відомі тільки особі, яка вчинила злочин. Ця особа має такий рівень інформації і такої її спрямованості, що це повною мірою вказує на нього. Винна поінформованість може бути встановлена за досконалої підготовки до допиту, для цього необхідно знати всі обставини, що дає змогу точно аналізувати показання. Також винну поінформованість можна виявити шляхом постановки деталізуючих та уточнюючих запитань стосовно моментів спростування підозри. Винна поінформованість найчастіше виражається в так званих обмовках – випадковому повідомленні тих відомостей, які особа хотіла приховати, проте за емоційної напруги, що супроводжує її під час допиту, мимоволі видає.

Призначення і провадження експертиз. Під час розслідування злочинів даної категорії можуть бути призначені найрізноманітніші експертизи. Серед них – судово-медична, судово-хімічна, судово-біологічна, судово-балістична. Відповідно до характеру злочину (повішення, отруєння, автотранспортна подія, виробнича травма, що спричинила смерть) перед судово-медичним експертом ставиться комплекс запитань, серед яких головними є: причина смерті; чи була смерть насильницькою; яким способом і за яких обставин заподіяна смерть. Судово-медичний

експерт може вказати при цьому на низку обставин, що свідчать про інсценування події злочину (посмертний характер странгуляційної борозни, травм, заподіяних рухомим транспортом, та ін.). В окремих випадках висновок судово-медичного експерта суперечить матеріалам розслідування, підказуючи його інший напрям. За таких обставин може мати місце призначення повторної або комплексної судової експертизи [1]. У практиці розслідування вбивств, прихованих інсценуванням, знаходить застосування експертиза зброї та слідів її використання, за допомогою якої в низці випадків може бути викрито інсценування. Перелік запитань може змінюватися залежно від ситуації події і версій, що виникають у слідчого.

Поряд із названими видами судових експертиз можуть бути проведені: судово-хімічна експертиза у випадках, коли отруєння інсценується під природну смерть; судово-ботанічна та судово-біологічна, що сприяє викриттю смерті і часу її настання, по квітковому пилку і розвитку мікроорганізмів та ін.

Під час виявлення ознак інсценування вбивства в розумовій схемі слідчого, що висуває версії про подію злочину, існує паралельно ніби дві події: одна з них являє реально підготовлену картину події, друга виникає у разі виявлення інсценування. При цьому необхідно встановити, яка з них є дійсною, а яка помилковою. За подібних обставин на допомогу приходить дослідження логіки розвитку події, що характеризується наявністю закономірно виникаючих слідів, причинно зумовлених речових доказів, показань свідків, що пояснюють механізм події. На противагу так званій позитивній логіці розвитку подій можуть бути виявлені суперечності, які порушують уявлення слідчого про природний розвиток події, що випадають із логічного ланцюга взаємозалежних ознак злочинних дій та викликають підозру в правильному сприйнятті події злочину. При цьому моментом, що розриває ланцюг логічних уявлень, є виявлення негативних обставин, що своїм видом і характером відразу вказують на помилковість колишніх уявлень про подію, спрямовуючи мислення слідчого в інше русло, підказуючи шлях виявлення істини [4].

Під час здійснення планування та організації розслідування злочинів, прихованих інсценуванням, найбільш доцільнім і результативним є впровадження тактичних операцій, що об'єднують декілька дій, проведення яких спрямоване на вирішення певного слідчого завдання. Серед таких завдань, відповідно до висунутих версій, головними є: 1) встановлення злочинця; 2) виявлення доказів підготування інсценування; 3) встановлення мотивів учинення злочину; 4) встановлення способу вчинення і приховування злочину.

Визначення часу і характеру тактичної операції не повинно бути жорстким, ці показники можуть видозмінюватися залежно від ситуації.

Перша тактична операція – встановлення злочинця – містить у собі: а) огляд місця події і трупа, що припускає виявлення негативних обставин; б) затримання підозрюваного; в) допит підозрюваного; г) допит свідків; ґ) проведення оперативних заходів для встановлення можливих свідків і з'ясування характеру взаємовідносин між підозрюваним і убитим.

Друга тактична операція – виявлення доказів підготування інсценування містить у собі: а) допит можливих свідків для створення відповідної інформації про убитого, його наміри поїхати, покінчити життя самогубством та ін.; б) допит підозрюваного про характер взаємовідносин між ним і потерпілим, а також із питань підшукання необхідних способів для реалізації інсценування злочинного задуму; в) встановлення місць придбання знарядь і засобів, необхідних для вчинення вбивства, шляхом проведення оперативних заходів; г) допит осіб, у яких купувалася (діставалася) зброя або інші засоби, згодом використані для вчинення злочину.

Третя тактична операція – встановлення мотивів вчинення злочину – містить у собі такі слідчі та оперативно-розшукові дії: а) допит підозрюваного про мотиви вчинення злочину (позбутися турботи про хворого або старезного; позбутися від дружини (чоловіка) і дитини з метою придбання свободи дій: вступу в інший шлюб, ведення розгульного способу життя, одержання спадщини, одержання житла, заміщення посади, що звільнилася, тощо); б) допит свідків про наміри підозрюваного, поведінку і дії, що передували вчиненню злочину: бесіди про свої бажання, наміри, обставини, що заважають їх здійсненню, тощо; в) провадження обшуків із метою виявлення знарядь злочину, а також даних, що свідчать про їх підготування (виявлення боєприпасів для стрільби, зброї, мотузкових матеріалів для інсценування самогубства, передсмертних листів); г) допити осіб, з якими підозрюваний був у найбільш близьких стосунках і з якими могло бути пов'язане здійснення злочинних намірів (коханці, співучасники).

Четверта тактична операція – встановлення способу вчинення і приховування злочину – містить у собі такі слідчі дії та оперативно-розшукові заходи: а) огляд місця події і трупа з метою з'ясування способу вчинення злочину і механізму його здійснення; б) призначення судових

експертиз, у тому числі судово-медичної, судово-хімічної, судово-балістичної та ін., з метою визначення причини смерті та виявлення тих чи інших негативних обставин; в) установлення способу створення інсценування як способу приховування злочину шляхом огляду місця події, допиту підозрюваного і зіставлення їх результатів; г) провадження обшуків на квартирах підозрюваного і можливих співучасників із метою виявлення доказів інсценування злочину.

Висновки. Таким чином, розглянувши види негативних обставин, що є підставою для вирішення розумових завдань, пов'язаних із виявленням інсценування й побудовою слідчих версій, наголошено на їх практичному значенні у зв'язку з тим, що вони порушують логіку розвитку злочинної події і тим самим дають змогу досить швидко знайти дані, що вказують на інсценування події. Теоретичне і практичне значення під час розслідування прихованих злочинів має проведення початкових слідчих дій, особливо таких, як огляд місця події, що містить комплекс найважливішої доказової інформації, допит підозрюваного, залучення експерта для проведення судових експертиз, обшук. Під час вивчення провадження окремих слідчих дій у статті звертається увага на такі їх тактичні прийоми, що сприяють виявленню негативних обставин і тим самим створюють підстави для висунення слідчих версій.

Список використаних джерел:

1. Даньшин М.В. Проблема систематизації способів приховування злочинів у криміналістиці. *Вісник юридичного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2007. № 1(2). С. 93–103.

2. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 116 с.

3. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.

4. Шевчук В.М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Гриф, 2003. 280 с.

5. Шепитько В.Ю. Про негативні обставини і фальшиве відображення в розслідуванні злочинів. *Слідча практика України*. Київ, 1998. С. 34–41.